

ОХОРОНА ЛІСОВИХ АСОЦІАЦІЙ СХІДНОЇ ГАЛИЧИНИ

На винятково цінні об'єкти, які вартують охорони, звернено увагу ще перед Першою світовою війною. Тоді було запропоновано утворити лісові резервати (заповідники) у Східних Карпатах (Говерла) і степових на Поділлі (околиця Борщева). Найстарішим резерватом був буковий ліс в Пеняках, названий "Пам'яткою". Він знаходився під охороною від 1886 р. Перші описи степової та лісової рослинності Медоборів зробив В. Шафер у 1910 р. Опис найбільшого місцезнаходження *Taxus baccata* L. у Середній Європі знаходимо в праці Шафера, датовані 1913 р. У період між війнами 1918-1939 рр. визначні ботаніки описали реліктну рослинність яру Дністра, степів Медоборів і Панталиха, заростей степової вишні *Prunus fruticosa* Pall. та рослинний покрив Чивчинських гір. Обговорені в цій статті наукові роботи за період до 1939 р. можуть бути основою для оцінки змін рослинного покриву, які відбулись впродовж ХХ ст. Ця проблематика має лягти в основу польсько-української співпраці та спільних комплексних наукових досліджень у царині заповідної справи.

Ключові слова: лісовий резерват, лісова асоціація, охорона угруповань.

Prof. dr hab. Andrzej Jaworski – agricultural academy of Krakiv

Conservation of forest communities in eastern Galicia

Especially valuable areas worth to be protected were noticed before World War I. At that time it was proposed to create forest reserves in the Eastern Carpathians (Howerla) and steppe reserves in Podolia (surroundings of Borszczów). The oldest reserve was created in 1886 including a beech forest in Pieniaki called "Pamiętka" ("Remembrance"). The steppe and forest vegetation of Miodobory was for the first time described by S. Szafer in 1910, while his publication of 1913 included a description of the largest locality of *Taxus baccata* L. in Central Europe. During the period between First and Second World Wars (1918-1939) works of outstanding botanists included descriptions of a relict vegetation of the Dniestr river valley, steppes of Miodobory grzymałowskie and Pantalich, thickets of the steppe cherry *Prunus fruticosa* Pall., and vegetation of the Czewczyńskie Mountains. The works presenting floristic characteristics of forest and steppe reserves written before 1939, and discussed in this paper, may form the basis for the estimation of changes in herbaceous and arborescent vegetation which took place during the 20th century. These problems should make the basis for the Polish-Ukrainian cooperation including undertaking of joint complex scientific research.

Keywords: forest reserve, forest association, community protection.

Wstęp

Galicja Wschodnia w granicach obecnej Ukrainy obejmowała kilka regionów geograficznych. W prezentowanym opracowaniu, w oparciu o literaturę okresu sprzed I wojny światowej oraz międzywojennego (1918-1939), przedstawiono rezerваты objęte ochroną lub godne objęcia ochroną lasy, nieliczne w tej części Europy stepy Podola i Wołynia oraz pierwotne lasy Karpat Wschodnich.

Okres poprzedzający I wojnę światową

W okresie rozbiorowym Ukraina Zachodnia znajdowała się pod zaborem austriackim. Galicja, w skład której wchodziła Ukraina Zachodnia jako tzw. Galicja Wschodnia, korzystając z konstytucji i pewnego samorządu krajowego, w wielu dziedzinach, a zwłaszcza kultury, mogła wykazywać więcej inicjatywy niż inne dzielnice Polski. Szczególnie korzystną okolicznością dla ochrony przyrody w Galicji był wyższy niż w innych częściach Polski, podzielonej między zaborców, stan

nauki, m.in. dzięki działalności dwu Uniwersytetów: Jagiellońskiego i Lwowskiego [19]. Jednakże w wyniku zależności od władz austriackich podejmowane działania często nie były realizowane.

Ośrodkami pracy były więc Kraków i Lwów. W Krakowie działalnością tą zajmowała się Komisja Fizjograficzna Akademii Umiejętności i Towarzystwo Tatrzańskie (w Sekcji Ochrony Tatr), a we Lwowie Towarzystwo Przyrodników im. Kopernika i Muzeum Przyrodnicze im. Dzierżynskiego.

Ojcem i twórcą idei ochrony przyrody w Galicji był znakomity zoolog, profesor Uniwersytetu Jagiellońskiego Maksymilian Nowicki. Uczniami Jego byli najwybitniejsi pracownicy, którzy oddali wielkie zasługi dla ochrony przyrody: Marian Raciborski, Marian Łomnicki, Władysław Kulczyński, Bolesław Kotula, Eugeniusz Janota i wielu innych.

W 1903 r. pod wpływem H. Conwentza (pioniera i twórcy ochrony przyrody w Niemczech, Dyrektora Muzeum Przyrodniczego w Gdańsku), którego działalność na polu ochrony przyrody dotarła do Wiednia, Ministerstwo Oświaty Monarchii Austriackiej wydało zarządzenie (z 30.XI.1903 r.) polecające zajmowaniem się ochroną przyrody [19]. W związku z tym Namiestnictwo we Lwowie, w lutym 1904 r. wydało wezwanie skierowane do instytucji i osób prywatnych, aby donosili mu o wszelkich zabytkach przyrody w Galicji zasługujących na ochronę. Na to wezwanie jako pierwsze odpowiedziało Towarzystwo Przyrodników im. Kopernika, proponując utworzenie większych rezerwatów górskich, m.in. leśnych w Karpatach Wschodnich i stepowych na Podolu w okolicy Borszczowa. Niestety akcja wywołana zarządzeniem wiedeńskiego Ministerstwa okazała się bezcelowa – została bowiem zapomniana.

Dzięki inicjatywie Towarzystwa Przyrodników im. Kopernika i prof. M. Raciborskiego jednak rozpoczęto prace nad "Inwentarzem zabytków przyrody". Znaczną część zebranych informacji, dotyczących lokalizacji i charakterystyki zbiorowisk roślinnych zasługujących na ochronę, opracował i przedstawił Raciborski w publikacji "Ochrony godne drzewa i zbiorowiska roślin"[13].

Na wapiennych skałkach Miodoborskich, we wsi Okno, znajdowało się jedyne miejsce w Galicji – z okresu pliocenu – smaglicy podolskiej *Schwereckia podolica* Andr. i owsicy *Bessera Avenastrum Besseri* (Gris.) Koczvara. W Raszowcach nad Zbruczem rósł jesion ostroowockowy *Fraxinus oxycarpa* Willd.

Za godne ochrony uznano resztki kwiecistych stepów Podola między Hołowem, Dereniówką a Horostkowem, gdzie w miejscowości Waligóra dotrwały ich resztki; należało je ochronić przed zaoraniem i spasanem. W lesie "Płaska" w Lubieniu Małym pod Lwowem w jeziorkach zarastających torfowcem znajdowały się endemity okresu lodowcowego: wierzba mirtolistna *Salix myrtilloides* L., jeżogłówka drobna *Sparganium* sp. i turzyca wyniosła *Carex* sp. (jedyne stanowisko w Galicji).

Raciborski [13] apeluje, aby w reglu dolnym Karpat Wschodnich, gdzie zachowały się jeszcze lasy pierwotne objąć ochroną rezerwatową "płat lasu dziewiczego"

Na największe stanowisko cisa pospolitego *Taxus baccata* L. w Europie Środkowej znajdujące się w Kniaźdworze zwrócił uwagę Spausta w 1893 r [14], a

następnie Łomnicki w 1900 r. [17]. Obszerny opis cisa przedstawił Szafer w "Sylwanie" w 1913 r.

Również leśnicy podjęli działalność z zakresu ochrony przyrody, zajmując się tą sprawą na zjazdach "Galicyjskiego Towarzystwa Leśnego" (1912 i 1913 r.). "Kółko przyrodnicze słuchaczy Wyższej Szkoły Lasowej we Lwowie" zbierało cenne materiały dotyczące pierwotnych zbiorowisk leśnych. "Sylwan", organ leśników ogłasza artykuły, rozprawy i notatki dotyczące zabytków przyrody leśnej.

Dzięki działalności przyrodników i leśników podjęto starania o utworzenie większych rezerwatów w lasach państwowych. Powstaniu takich rezerwatów przeszkodziła jednak

I wojna światowa

Muzeum przyrodnicze im. Dzieduszyckich (założone w połowie XIX wieku) przysłużyło się sprawie ochrony zabytków przyrody, szczególnie dla ochrony bezcennych wykopalisk dyluwialnych w Staruni oraz przez wydanie pierwszego opisu osobliwości przyrody okolic Lwowa (Szafer [18] "Osobliwości i zabytki flory okolic Lwowa").

Założyciel Muzeum im. Dzieduszyckich hr. Włodzimierz Dzieduszycki utworzył w okolicach Złoczowa (Pieniaki) w 1886 r. w swoich dobrach 40 morgowy (20,02 ha) rezerwat lasu bukowego i nazwał go "Pamiętką" [9, 16]. Rezerwat ten zaginął w wyniku wojny prawdopodobnie na zawsze [9].

Wyjątkową wartość geobotaniczną stanowiła roślinność stepowa i leśna Miodoborów. Utworzono tam rezerваты prywatne na Ostrej Skalce i na Lubomli. Lasy mieszane Miodoborów południowych złożone z grabów: "dawniej zapewne z buka i innych liściastych z właściwą florą zielną przedstawiają zespół roślinny silnie kontrastujący z resztą lasów grzbietu Miodoborskiego, ciężący we wszystkich swych reprezentantach florystycznych do flory bałtyckiej o podgórskim charakterze, nie należący zatem do formacji podolskich" [15].

Po 20-stu latach (1930 r.) w lasach tych zaszły zmiany na gorsze. Zniknęły drzewostany starsze pierwotnego charakteru [25].

Lata 1918-1939 Podole

Opisy wartości przyrodniczej Podola znajdujemy w "Ilustrowanym przewodniku po Galicyi" autorstwa M. Orłowicza [10]. Zwraca on uwagę na trzy osobliwości Podola: jar Dniestru od Niżniowa do Zaleszczyk i jego dopływów, "jedyne step Galicyi" oraz Miodobory – niezmiernie ciekawy dla przyrodników łańcuch półkolistych skał powstały z raf muszlowych, z ich unikalnymi zbiornikami. Znajdowały się tam święte góry słowiańskie Bohut (414 m.n.p.m.) i Kragła Górka (430 m n.p.m.). Na Bohucie miała stać świątynia Światowida, którego posąg znaleziono w 1847 r. w Zbruczu u stóp góry, a w 1914 r. znajdował się w Krakowie. Pierwsze opisy roślinności stepowej i leśnej Miodoborów przedstawił Szafer [15], o czym wspomniano wyżej.

Opis godnych ochrony resztek stepów na Pokuciu (Ostrowiec, Czortowiec, Harasimów) przedstawiła Kozłowska [2].

Szaferowi [22] zawdzięcza się także opis buka podolskiego z Karpat Wschodnich (Kosów, Słobódka Leśna koło Kołomyji) i Podola Zachodniego. Buk

podolski zjawił się na Podolu po epoce lodowcowej znacznie wcześniej aniżeli w pozostałej części Polski. Występował on już 8-9 tys. lat p.n.e. Później w neolicie rozszerzył swój zasięg, podczas gdy buk zwyczajny zajął Karpaty i opanował je w brązie (około 3 tys. lat p.n.e.). Buk podolski jest zatem historycznie starszy od buka zwyczajnego o około 4 tys. lat i wcześniej od niego (około 2 tys. lat) rozprzestrzenił się na Podolu i w niższych położeniach Karpat.

Buczyna podolska odróżnia się od buczyny opolskiej brakiem roślin karpaczkich i obecnością trzmieliny niskiej (*Evonymus nana* M.B.). Charakterystyczne są także: *Dentaria bulbifera* L., *Dentaria glandulosa* W.K., *Melica uniflora* Retz. i *Hedera helix* L. Szafer [22] opisał również dąbrowy podolskie występujące już w okresie lat 30. XX wieku w formie szczątkowej (opisy pochodzą z miejscowości: Hali-lea, Salówka, Rosochacz, Monastyrk k. Bilcza). Autor ten apelował o ratunek dla dąbrów podolskich. Dąbrowy te tworzyły: dąb szypułkowy *Quercus robur* L. ze znaczną domieszką czereśni *Prunus avium* L. i rzadko występującymi innymi gatunkami liściastymi (*Acer campestre* L., *A. pseudoplatanus* L., *A. platanoides* L., *A. tataricum* L.) – zespół ten nie miał odpowiedników wśród dąbrów Europy Zachodniej.

Na Zjeździe przedstawiciele nauki Polski, Czechosłowacji i Rumunii (13/14 grudnia 1929 r.) wystąpiono z inicjatywą ochrony przyrody na terenach granicznych tych państw. Podjęto uchwałę utworzenia kilku rezerwatów wzdłuż doliny Dniestru.

Opisy roślinności pierwotnej tego terenu przedstawił Gajewski [1] i opublikował w pracy "Szczątki flory pierwotnej w jarze Dniestru". Jar Dniestru uznawany był, obok Pokucia stepowego i Miodoborów, za najbogatszy skarbiec flory. Występowały tam bardzo rzadkie rośliny, takie jak: prześl ostra *Ephedra distachya* L., migdał karłowaty *Amygdalus nana* L., czosnek kropkowany *Allium guttatum* Stev., szafirek wąskokwiatowy *Muscari tenuiflorum* Tausch, szparagnibyszorstki *Asparagus pseudoscaber* Bł., urzeł tępoowockowy *Isatis hebecarpa* DC. i inne. W jarze Dniestru rozwijały się oprócz stepów zbiorowiska zaroślowe i leśne.

Szafer [22] opisał lasy z dębem bezszypułkowym *Q. sessilis* Ehrh., które występowały wzdłuż Dniestru od granicy Opola po Żezawę. Fragmenty tego lasu pojawiają się w jarze Seretu; był to jedyny kwasolubny typ lasu na Podolu. Autor ten podkreślał niszczenie resztek pierwotnej przyrody na Podolu. Dąbrowy Podola po założeniu zrębów zupełnych odnawiano: sosną, świerkiem a nawet jodłą i grochodrzewem.

Stepy z okolic Ostrej Skałki w Miodoborach grzymałowskich (*Caricetum humilis*) i step Pantalicha opisał Szafer [22]. Apelował o utworzenie rezerwatów w paśmie Miodoborów, które objęłyby ochroną: dąbrowy i skałki w Kujdaricach, skałki w Żerebkach Szlacheckich, skałki grzymałowskie oraz step w Ostapiu i Oknie, rezerwaty na Ostrej Skałce oraz Lubomli, w południowych Miodoborach, partie lasu w Wolicy ze stanowiskiem trzmieliny niskiej *Evonymus nana* M.B., Bohucie i Krągłej Górcie. Profesor Szafer [22] apelował o utworzenie rezerwatów w:

- Żezawie – dla ochrony dąbrowy z dębem bezszypułkowym *Quercus sessiliflora* Salisb.,
- Szutromińcach – dla ochrony zespołu *Acereto-Fraxinetum podolicum* i *Populetum nigrae salicosum*,

- Dźwinogrodzie i Jagielnicy dla ochrony ginącego zespołu Querceto-Lithospermetum podolicum,
- Kujdańcach, Hleszczawie, Ostapiu i Halilei dla ochrony różnych typów dąbrów podolskich Quercetum podolicum,
- Iwankowie, Germakówce i Szuparce dla ochrony zespołów Querceto-Carpinetum podolicum oraz resztek Fagetum podolicum,
- resztek zespołów stepu suchego i mokrego na Pantalysze i na stepie Zbrucze.

W 1935 r. dzięki przychylności władz oraz Zarządu Fundacji Wyższej Szkoły Rolniczej im. J.K.I. Hohendorfa powstały w Szutromińcach na Podolu (pow. zaleszczycki) cenne cztery rezerваты leśne [23]. Tworzyły je lasy łągowe na wyspie (Dniestr) (Populetum nigrae salicosum), czahar podolski (Acereto-Fraxinetum podolicum), las dębowo-grabowy (Querceto-Carpinetum podolicum), dąbrowa podolska (Quercetum podolicum).

W 1936 r. profesor Uniwersytetu Jana Kazimierza Józef Mađalski [7] odnalazł piękny las (oddział 19 lasu "Huta Werchobuzka") w majątku Kołtów koło Złoczowa. Las ten złożony z buka i lipy drobnolistnej "pięknością swą, starością i pierwotnością przewyższa chyba znacznie "Pamiętkę pieniacką". Zajmował on 35 ha i należał do hr Gołuchowskiego z Janowa koło Lwowa. Jesienią 1936 r. miał być wyrąbywany. Zdaniem Mađalskiego powinien on być objęty ochroną i zastąpić zniszczony rezerwat "Pamiętka pieniacka".

Na granicy Podola i Wołynia, tj. w miejscach zetknięcia się flory stepowej i leśnej, projekt utworzenia rezerwatów przedstawił Motyka [8].

Miejsce projektowanego rezerwatu	Charakterystyka obiektu chronionego
Biała Góra koło Ożydowa	Przyroda pontyjska
Trędowacz koło Złoczowa	Las bukowy złożony z <i>Fagus silvatica</i> var. <i>moesiaca</i> (F. <i>moesiaca</i> (Maly) Czeczott.)
Łysa Góra koło Złoczowa	Skupienie roślin leśnych i stepowych

Szymon Wierdak [26] opisuje godne ochrony skały gipsowe i otaczającą je florę na wzgórzach w Międzyhorcach, około 5 km na wschód od Halicza. W miejscu tym schodzą się trzy krainy fizjograficzne: Opole, Kotlina naddniestrzańska i Podkarpacie.

Na tle różnorodnej rzeźby terenu i wystawy decydujących o wilgotności gleby wykształciło się tam pięć zespołów:

- turzycy niskiej z ostnicą powabną *Carex humilis* Leyss. z *Stipa pulcherrima* C. Koch;
- ostnicy włosowatej *Stipa capillata* L.,
- zespół naskalny, m.in. z łąszczycem baldaszkogronowym *Gypsophila fastigiata* L. i czosnkiem skalnym *Allium montanum* Schmidt, rojnikiem ruskim *Sempervivum ruthenicum* Koch i rozchodnikiem hiszpańskim *Sedum hispanicum* L.,
- zespół turzycy górskiej *Carex motana* L. z miłkiem wiosennym *Adonis vernalis* L.,
- zarośli z zawilcem narcyzowym *Anemone narcissiflora* L., kosaćcem trawolistnym *Iris graminea* L., dębem szypułkowym *Quercus robur* L., wierzbą śniadą *Salix livida* Whlb. i kaliną hordowiną *Viburnum lantana* L.

Za szczególnie ciekawe uznał prof. Wierdak stanowiska: rojnika ruskiego *Sempervivum ruthenicum* Koch, bardzo obfite i najbardziej wysunięte w kierunku południowo-zachodnim, a także rozchodnika hiszpańskiego *Sedum hispanicum* L., kosaćca trawolistnego *Iris graminea* L. i wierzby śniadej *Salix livida* Whlb.

Reliktowe zbiorowiska łąkowe Chomic w Krzywczycach pod Lwowem opisał Krzemieniewski [3]. Chomce to jedno ze wzgórz oddzielające Podole i Roztocze od Pobuża, zbudowane w dolnej części w epoce kredowej, a w części wierzchniej z piasków i piaskowców miocenijskich. Jeszcze przed I wojną światową północną stronę Chomca porastały stare wysokopienne dęby i buki, a resztę krzewy, a wśród nich obficie występowała kłokoczka *Staphylea pinnata* L., południową ciepłe, leśne łąki typu podolsko-wołyńskiego z bardzo bogatą liczbą gatunków zielnych (np. oman wąskolistny *Inula ensifolia* L., oman wierzbolistny *Inula salicina* L. oraz gorysz olszyniec *Peucedanum oreoselinum* (L.) Moench).

Wołyń

Zarośla stepowej wiśni *Prunus fruticosa* Pall. z Wiśniowej Góry opisał Panek [11]. Położona jest ona w odległości 8 km na północ od Równego, między Gródkiem a Zozowem. Swoista stepowa roślinność Wiśniowej Góry stanowiła oazę wśród roślinności Wołynia.

Rezerwaty leśne na Wołyniu należały do nielicznych. Ze statystyk wynikało, że Wołyń zajmował ostatnie miejsce pod względem liczby rezerwatów leśnych [6].

Macko [5] opisał dwa rezerwaty istniejące i jeden projektowany. Znajdowały się one w lasach obrębu Bereściany w Ordynacji Ołyckiej ks. Janusza Radziwiłła. Jeden z rezerwatów istniejących tworzył drzewostan wielogatunkowy: grabowy z domieszką jesionu, klonu zwyczajnego i dębu szypułkowego, drugi drzewostan dębowy z domieszką: olszy czarnej, jesionu i grabu w dolnym piętrze. Rezerwat projektowany składał się głównie z dębu szypułkowego, a domieszkę tworzyły przede wszystkim grab i olsza czarna. Rezerwaty te to odosobnione fragmenty wielogatunkowych lasów liściastych charakterystycznych dla Wołynia, zwłaszcza jego południowo-środkowej i zachodniej części.

W 1937 r. S. Macko [6] przedstawił propozycję utworzenia rezerwatów na Wołyniu.

Miejsce projektowanego rezerwatu	Charakterystyka obiektu chronionego
Julan k. Łucka	Roślinność lasów mieszanych i stepów: gołek kapturkowaty <i>Gymnadenia cucullata</i> Rich., wisienka stepowa <i>Prunus fruticosa</i> Pall., czosnek główkowaty <i>Allium sphaerocephalum</i> L., róża francuska <i>Rosa gallica</i> L., len złocisty <i>Linum flavum</i> L., ciemniżyca czarna <i>Veratrum nigrum</i> L.
Borzeniec	Drzewostan z udziałem lipy drobnolistnej <i>Tilia cordata</i> Mill., grabem <i>Carpinus betulus</i> L. i dębem szypułkowym <i>Quercus robur</i> L.
Marenin pod Hubkowem nad Słuczą	Las grabowy z azalią pontyjską <i>Rhododendron flavum</i> G. Don w podszycie
Boża Góra	Las dębowy <i>Quercus robur</i> L. z grabem, klonem zwyczajnym, jaworem i sosną

Karpaty

Interesująca jest historia utworzenia rezerwatu na Czarnohorze [4]. Dążenia do utworzenia rezerwatu datują się od 1910 roku, kiedy to austriackie Ministerstwo

Rolnictwa i Dóbr Państwowych poleciło ówczesnej Dyrekcji Lasów i Dóbr Państwowych we Lwowie wyszukanie pierwotnego boru na rezerwat. Znalezienie odpowiednich drzewostanów podjęli się profesorowie Wyższej Szkoły Lasowej we Lwowie, a mianowicie Stanisław Sokołowski i Władysław Szafer. W 1914 r. zdążyli wskazać jedynie na rezerwat w oddziałach 107 i 112 w Nadleśnictwie Worochta. W 1921 r. (29.X.) Ministerstwo Rolnictwa i Dóbr Państwowych poleciło zarządowi lasów we Lwowie wyłączyć połoninę o pow. 307,5 ha oraz oddziały 76 i 77 o powierzchni 140 ha. Tak więc w 1921 r. utworzony rezerwat zajmował powierzchnię 447,5 ha, który poszerzono w 1929 r. i już wtedy istniał jako Park Narodowy na Howerli o powierzchni 832 ha [20].

Potrzeba poszerzenia rezerwatu na Howerli był rozpatrywany na wspomnianym już wyżej zjeździe przedstawicieli nauki Czechosłowacji, Polski i Rumunii (13-14 grudnia 1929 r.). Ustalono wtedy m.in. "Konferencja wyraża zapatrywanie, że na obszarze granicznym Czechosłowacji, Polski i Rumunii, w grupie Pop Iwana i Czywczyna, należałoby stworzyć w przyszłości pograniczny Park Narodowy Trzech Państw" [27].

O objęcie ochroną pierwotnego lasu sosnowego w uroczysku Bór koło wsi Krzywiec w Gorganach apelował Środoń [25]. Ten 200-letni las rosnący na torfowisku wysokim zajmował powierzchnię około 10 ha.

Ochronę szaty roślinnej Gór Czywczyńskich podjął B. Pawłowski [12]. Na podstawie 4-letnich badań botanicznych (1933-1936) przedstawił następujący projekt utworzenia rezerwatów:

Rezerваты zupełne	
Rezerwat Hnitesa Palenica Komanowa	Połonina Gropa i Hnitesa. zarośla kosówki, zbocza wapienne na Fatia Banulei
Mokradła na przełęczy między Hłystowatym a Prełukami	Zespół <i>Carex paniculata</i> – <i>Festuca Porcii</i> z opierstką <i>Porcujusa Sausurae Porcii</i> , czosnkiem syberyjskim <i>Allium sibiricum</i> L., kosaćcem syberyjskim <i>Iris sibirica</i> L.
Rotundale	Stanowiska (prawdopodobnie reliktowe) kosówki na torfiastym gruncie

*Rezerваты leśne, stepowe i inne istniejące na Ukrainie Zachodniej
(według stanu z 1931 roku [21])*

Woje-wództwo	Powiat	Rezerваты:
1	2	3
Lwowskie	lwowski	Istniejące
		rezerwat stepowy "Chomic" w Krzywczycach pod Lwowem (2,5601 ha), utworzony w r. 1928 dla ochrony fauny i flory stepowej. Własność prywatna Stanisława Baczewskiego,
		Projektowane
		- rezerwat torfowiskowy w Janowie nad jeziorem (własność miasta), - rezerwat leśny "Czartowska Skała" we Lwowie (własność prywatna), - rezerwat jaskiniowy "Grota Miodowa" we Lwowie (własność miasta Lwowa),

1	2	3
Stanisławowskie	doliniański	rezerwat skalny "Bubniszcze" (106,92 ha), położony w lasach państwowych. Ochrona obszaru 54,51 ha istniała od 1907 roku. Obejmuje las mieszany z bukiem oraz malownicze skały z sztucznie przez człowieka wykutymi jaskiniami,
	horodeński	rezerwat stepowy "Masiok" w Ostrowcu (2,30 ha), zakupiony przez Ligę Ochrony Przyrody w latach 1929-1931; resztkę pierwotnego stepu z rzadkimi gatunkami roślin,
	kałuski	rezerwat leśny "Jasień" (około 500 ha), położony w lasach państwowych. Chroniony od 1932 r. Największe w Polsce skupienie limb u źródeł Łomnicy,
	kołomyjski	rezerwat leśny "Kniaźdwór" (52,09 ha), położony w lasach państwowych, chroniony od 1914 r. Największe w Europie Środkowej skupienie cisów (<i>Taxus baccata</i> L.), które występowały tu w podszyciu pięknego lasu bukowego z domieszką jodły,
	rohatyński	rezerwat leśny "Stratyn" (3,28 ha), utworzony w r. 1931 przez Augusta hr. Krasickiego. Obejmuje resztkę starego, pierwotnego lasu bukowego, typu opolskiego,
Tarnopolskie		<p style="text-align: center;">I s t n i e j ą c e</p> <ul style="list-style-type: none"> - rezerwat stepowy "Makutra" (4,02 ha) zakupiony przez Ligę Ochrony Przyrody w r. 1931. Step pierwotny, typu wołyńskiego z <i>Coronilla coronata</i> L., <i>Daphne cneorum</i> L. i in., - rezerwat leśny "Pamiętka Pieniacka" (20 ha) utworzony w r. 1886 przez Włodzimierza hr. Dzieduszyckiego, obejmował pierwotny las bukowy, zupełnie prawie zniszczony w czasie I wojny światowej,
	skalański	rezerваты stepowe "Lubomla" i "Ostra Skalka" koło Okna (10,25 ha), utworzone w r. 1910 przez p. Fedorowicza z Okna. Skalki mszywiolowo-koralowe, wieku sarmackiego, z podolską roślinnością stepową; stanowisko sziwerekji podolskiej (<i>Schivereckia podolica</i> Andrz.),
		<p style="text-align: center;">P r o j e k t o w a n e</p> <ul style="list-style-type: none"> - rezerwat leśny w Ponikwie (własność prywatna), - rezerwat leśny w Wolicy (własność prywatna), - rezerwat stepowy "Kołodrobka" koło Zaleszczyk (własność prywatna), - rezerwat stepowy w Dobrowlanach (własność prywatna), - rezerwat leśny w Szutromińcach (własność fundacji bar. Hohendorfa) - rezerwat stepowo-leśny w Żezawie (własność prywatna), - rezerваты stepowo-leśne: "Żulicka Góra", "Święta", "Storożycha" (własność prywatna).

1	2	3
Wołyński	Rowieński	Istniejące
		rezerwat leśny "Pustomyty" koło Tuczyna (około 100 ha) utworzony przez Andrzeja hr. Pruszyńskiego w 1927 r. dla ochrony typowej dąbrowy wołyńskiej (własność prywatna),
		Projektowane
		- rezerwat stepowy na Górze Bożej, w powiecie krzemienieckim, - rezerwat stepowy na Górze Ostrej w powiecie krzemienieckim, - rezerwat stepowy na Skałach Panieńskich pod Krzemieńcem, - rezerwat leśny nad Słuczą pod Hubkowcem (własność prywatna i państwowa), - rezerwat lipowy w Borzemcu koło Łucka.

Uwagi końcowe

Ten krótki artykuł nie zawiera wszystkich obiektów przyrodniczych godnych ochrony na Ukrainie Zachodniej. Prace rozpoczęte przez polskich przyrodników, a zmierzające do objęcia ochroną najcenniejszych obiektów przyrody są kontynuowane przez ukraińskich naukowców po 1945 roku, wskazują na to powstałe liczne rezerваты i Karpacki Rezerwat Przyrody, któremu początek dał utworzony w 1921 r. rezerwat na Howerli. Cytowane w niniejszym artykule opracowania z okresu do 1939 r. przedstawiające charakterystykę florystyczną rezerwatów leśnych i stepowych mogą stanowić podstawę do oceny zmian roślinności zielnej i drzewiastej, jakie zaszły w ciągu XX wieku. Problematyka ta powinna stanowić podstawę współpracy polsko-ukraińskiej i podjęcia wspólnych kompleksowych badań naukowych.

Literatura

1. Gajewski W. Szczątki flory pierwotnej w jarze Dniestru. – Ochr. Przyr. – 1931. – R.11, S. 10-40.
2. Kozłowska A. Godne ochrony resztki stepów na Pokuciu. – Ochr. Przyr. – 1930. – R.10, – S. 61-72.
3. Krzemieniewski S. Chomiec w Krzywczykach pod Lwowem. – Ochr. Przyr. 1926. – R. 6. – S. 72-75.
4. Kulczyński S., Kozikowski A., Wilczyński T. 1926. Czarna Hora jako rezerwat przyrodniczy. – Ochr. Przyr. 1926 – R.6, S. 23-34.
5. Macko S. Rezerваты leśne Ordynacji Ołyckiej na Wołyniu. – Ochr. Przyr. 1935. – R. 15 S. 62-67.
6. Macko S. 1937. Roślinność projektowanych rezerwatów na Wołyniu. – Ochr. Przyr. 1937. – R.17. S. 111-186.
7. Mądalski J. O wskrzeszenie "Pamiętki"pieniackiej w okolicach Złoczowa. – Ochr. Przyr. 1936. – R. 16. S. 96-101.
8. Motyka J. O utworzeniu rezerwatów na pograniczu Wołynia i Podola. – Ochr. Przyr. 1937 – R. 17, S. 186-202.
9. Oraczewski T. Rezerwat leśny "Pamiętka" w Pieniakach. – Sylwan 1921. – R. 39, IV-VI, S. 54-55.
10. Orłowicz M. Ilustrowany przewodnik po Galicyi" – Lwów 1914 – S. 478.
11. Panek J. 1933. Wiśniowa Góra na Wołyniu. – Ochr. Przyr. 1933. – R.13, S. 72-76.
12. Pawłowski B. Zagadnienie ochrony szaty roślinnej Gór Czywczyńskich. – Ochr. Przyr.1937. – R. 17, S. 93-110.
13. Raciborski M. Ochrony godne drzewa i zbiorowiska roślin. – Kosmos 1910. – S. 352-366.
14. Spausta Wł. Cis. – Sylwan 1893. – S. 415-424.
15. Szafer W. Geobotaniczne stosunki Miodoborów Galicyjskich. – Rozpr. Wyd. Matemat. – Przyrod. Akad. Umiejętności. 1910. – Ser. 3, Dz. B, T. 10. S. 63-172.

16. Szafer W. "Pamiętka" pieniacka (O rezerwacie leśnym w Pieniakach). – Sylwan 1912. – R. 30, VIII-IX, S. 361-366.
17. Szafer W. Cisy w Książdworze pod Kołomyją jako ochrony godny zabytek przyrody leśnej. – Sylwan 1913. – R. 31, nr 10, S. 447-452.
18. Szafer W. Osobliwości i zabytki flory okolic Lwowa. – Rozprawy i wiadomości z Muzeum im. Dzieduszyckich, 1914. – Tom I, Z. 1 i 2, S. 102-109.
19. Szafer W. Ochrona przyrody w Polsce. – Ochr. Przyr. 1920. – R.1.S. 11-20.
20. Szafer W. Parki narodowe w Polsce. Kraków. – Nakładem PROP Osobnych Wydawnictw, 1929. – Nr 23, ss. 30.
21. Szafer W. Rezerваты w Polsce. (W:) Skarby przyrody i ich ochrona. Praca zbiorowa pod red. W. Szafera. – Wyd. Drukarnia Kasy im. Mianowskiego Pałac Staszica, Warszawa. 1932. – S. 1-24.
22. Szafer W. Las i step na zachodnim Podolu. – Rozprawy Wydziału Matematyczno-Przyrodniczego, Kraków PAU.1935, т. 71, Dział B nr 2, S. 1-123.
23. Szafer W. Rezerваты leśne w Szutromińcach na Podolu. – Ochr. Przyr.1936. – R. 16, S. 10-22.
24. Środoń A. O ochronę pierwotnego lasu sosnowego (*Pinus silvestris* L.) w uroczysku Bór w Gorganach. – Ochr. Przyr. 1937. – R. 17, S. 339-341.
25. Wierdak Sz. 1930. Uwagi o ochronie przyrody w południowych Miodoborach. – Ochr. Przyr. 1930. – R. 10, S. 73-76.
26. Wierdak Sz. 1932. O ochronę skał gipsowych i otaczającej je halawy w Międzyhorcach. – Ochr. Przyr. 1932. – R. 12.S. 51-54.
27. Uchwały Zjazdu przedstawicieli nauki Czechosłowacji, Polski i Rumunii w sprawie ochrony przyrody na pograniczach trzech państw, powzięte w dniach 13 i 14 grudnia 1929 r. – Ochr. Przyr. 1930. – R. 10. S. 109-117.

УДК 631.524+712.41

Проф. В.П. Кучерявий, д-р с.-г. наук – УкрДЛТУ

ІСТОРИКО-ЕКОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ПРИРОДООХОРОННОЇ ДИДАКТИКИ У ВИЩІЙ ШКОЛІ

Розкриваються історико-екологічні особливості природоохоронної освіти і виховання.

Ключові слова: дидактика, пуща, заповідна територія, охорона природи, біосферний заповідник.

Prof. V.P. Kucheryavyi – USUFWT

Historical and ecological aspects of nature protective didactics in higher school

Historical and ecological peculiarities of nature protective education and training are discussed.

Keywords: didactics, virgin forest, conservancy area, nature protection, biosphere reserve.

Науковість навчання, як провідний принцип дидактики, полягає в тому, щоб дати студенту систему знань, установлених наукою, ознайомити з методами та історією науки. Екологізація освітньої підготовки майбутніх фахівців, яка закладена у підвалини Болонського процесу, передбачає дати майбутнім фахівцям глибокі природоохоронні знання. А тому історизм природоохоронних знань має бути забезпечений усім комплексом навчальних дисциплін, представленим студентові у процесі його вузівської підготовки. Особливе місце в цій справі належить природничим і суспільним дисциплінам ("Екологізація гуманітарної освіти", Львів, УкрДЛТУ, 2004). Усвідом-